

גליון נושא: מלגות מהכוללים

בס"ד, יום ג' פרשת ראה, כו אב תשע"ה

לע"נ הר"ר אברהם שלום בן הר"ר ראובן נתן נטע זצ"ל נלב"ע כג אלול תשע"ד ת.נ.צ.ב.ה.

פנינים

'כוללי אברכים'

במכתבו של הג"ר יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל גאב"ד קאוונא (כסלו תרל"ט) למען כולל הפרושים דקאוונא: אהה לימינו אשר התורה פרשה בידה ופורש ודורש אין לה, תורה מה תהא עליה, ולכן הקריאה לכל נדיב לב לחזק את הכולל שנתייסד זה עתה (עמלה של תורה עמוד נא).

הג"ר נפתלי אמשטרדם זצ"ל: תלמידו של הגרי"ס מסלאנט זצ"ל יצא (בשנת תרל"ט) בחריפות נגד הכותב נאמ"ן שמו יליד טעלז בעיתון 'הלבנון' (תרל"ט נומר 30) שהתקיף את אברכי הכוללים. כעבור 11 שנים יצא ר' יצחק אלחנן נגד הכותב בעיתון 'המליץ' (תר"נ נומר 7) שאותם עמי ארצות הולכים ומבזים את הכוללים ומשניאים ומתלוצצים ומפחידים, ראה ד' והביטה לדמעתנו אל תחרש.

החפץ חיים: בהקדמתו לספר 'עץ פרי' שיצא לאור לחיזוק הכוללים (משנת תר"מ) כתב בעוה"ר אנו רואים כי רופפו עמודי התורה ובתי מדרשים נשמו והישיבות הולכים ומתדלדלים ומורי הוראות בישראל הושחרו פניהם והתורה חוגרת שק ואין איש שם על לב, לכן צריך לחזק הלומדים בכוללים.

החזו"א: קובע בנחרצות (קובץ אגרות חזו"א חלק א' אגרת פ"ו) שהכוללים שניים במעלתם לישיבות, שבכך לא יפרוש מן התורה ויסולו להם מסילה בארץ להישאר בביהמ"ד תחת כנפי התורה לנצח. גם הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל (משנת תשכ"ב) כתב שהדרך היחידה להעמדת גדולי תורה ות"ח אמיתיים היא רק ע"י התמסרות מליאה לתורה ברכוז כל כוחות הרצון וכל הכשרונות ורק כך צמחו גדולי ישראל (עמלה של תורה' עמוד סח).

חשיבות הכוללים: יש ללמוד מפסק הגר"מ פינשטיין זצ"ל (מגד גבעות עולם חלק א עמוד ב) שאם יש סכנת סגירה או לכולל או לתלמוד תורה, חייב ליתן את הכסף לכולל אף שיסגר התלמוד תורה, 'כי התכלית של ת"ת הוא הכולל' דאלף נכנסים לתלמוד ואחד יוצא להוראה!

הג"ר שלמה ברעווזה זצ"ל חיבר קונטרס מיוחד בשם 'עמלה של תורה', לחזק את אברכי הכוללים, בהקדמה (עמוד ד) הוא כותב: בראות גדולי הדור כמה דורות לפנינו שמפני צרכי הפרנסה שנתרבו מאוד ודרכי החיים שנתחדשו, חששו שלא תשתכח תורה מישראל ח"ו כי האברכים המצוינים הוכרחו תיכף ביציאתם מהישיבות להכניס צוארם בעול הפרנסה ועי"ז להפסיק עלייתם בתורה ויראת שמים, לכן ייסדו את מוסדות הכוללים שזה העמיד תורה בישראל. וכמו שכותב הגרא"א דסלר זצ"ל (במכתב משנת תשי"א) שרואים בחוש שהכוללים גידלו גאוני תורה ראשי ישיבות מחברים בגפ"ת ועמודי הוראה אשר בהם ישראל יתפאר.

והביא שם: מכתב מיוחד מבעל הקה"י זצ"ל (ניסן תשכ"ג) לחזק את האברכים, כאשר בחמלת ד' עלינו זכינו לכוללים השומרים משמרת הקודש לשקוד על התורה יום ולילה על דרך האמת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ואשרי אנוש יחזיק בם תמכין דאורייתא המחזיקים לומדי התורה (עמוד ט). גם הגרא"מ שך זצ"ל כתב באותה תקופה (כג אדר תשכ"ג) שזה ענין הנוגע לקיומה של תורה, שהכוללים נחוצים לעם ישראל כמו אויר לנשימה, והן צפור נפשנו ומעוז

קיומנו. ❖

בגליון הקודם הובא מחלוקת שלדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת ה"י) אסור לקחת כסף עבור לימוד התורה ואילו לדעת הכס"מ (שם) וסיעתו מותר. ושני הדעות הובאו ברמ"א (יו"ד סי' רמ"ו סעי' כ"א). והנה בדורות האחרונים נתחדש המנהג של הכוללים, כאשר גדולי התורה הקימו כוללים בכל תפוצות ישראל. כגון: הג"ר יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל ב'כולל קאוונא', הג"ר יהושע לייב דיסקין זצ"ל ב'ישיבת אהל משה', הג"ר שמואל סלנט ב'ישיבת עץ חיים', ועוד.

בימינו נתבסס מאוד המושג של כוללים שלכל חוג ביהדות החרדית יש כמה סוגי כוללים, במגוון דרכים - יום שלם, וחצי יום, כולל בוקר, וכולל חצות, וגם כל סוגי הלימודים - לימוד בעיון, בבקאות, הלכה, קבלה, וכו'.

1. המקור להנהגת הכוללים

במסכת מגילה (פרק א משנה ג') מצינו מושג של עשרה בטלנים ופירש שם הרמב"ם (בפירוש המשניות) וכעין זה ברש"י (מגילה דף ה.). עשרה בטלנים הוא שיהיה בבית הכנסת י' בני אדם שלא תהיה להם שום מלאכה אלא עסקי ציבור ותלמוד תורה וקביעותם בבית הכנסת: וכיון שיש הנהגה של יחידים כל מי שרוצה להיות מהיחידים יכול, והמהלך של הכוללים הוא ריכוז של הרבה יחידים. ויסוד הדבר נזכר בדברי הביאור הלכה (סימן קנו ד"ה סופו בטילה וגוררת עון) סופה בטלה וגוררת עון - כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות שמיטין ויובלות) ולא שבט לוי בלבד וכו' עי"ש, ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה, וישכר וזבלון יוכיח.

גם החזו"א (קוב"א ח"א אגרת פ"ו) מבאר את נחיצות הכוללים לאברכים בימינו בארה"ק עפ"י הרמב"ם: ולפיכך היה מן הצורך להסיר מבני עליה המועטים את עול דרך ארץ ולתת להם החופש להשתקע בעסק התורה, שמעולם הכיר עם ישראל את חובתו להפריש את שבט לוי היינו אלו שהשליכו אחרי גיוסם את כל מתק הבלי העולם ובחרו בדרכה של תורה ולקיים שְׁבִטִי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיֵּי (תהלים כז), והמשילם הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק יג הלכה יג) לשבט לוי.

2. ההיתר לפי הכס"מ

הפרו תורתך: בכס"מ (שם) ונפסק בש"ך (יו"ד רמ"ו ס"ק כ') ובברכי יוסף (יו"ד סי' רנ"ה סעי' א') שאפשר שהתירו כל חכמי הדורות ללומדי התורה לקחת כסף משום עת לעשות לה' הפרו תורתך ואילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת מהם.

וכתב הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אגרות משה ח"ה יו"ד סימן קטז עמוד קצ) לבאר מנהג הכוללים עפ"י הרמ"א שפסק כהכס"מ שחולק על הרמב"ם שסובר שמותר לקחת כסף על לימודו, ועוד שגם להרמב"ם מבואר בכס"מ שם שזה עת לעשות לד' הפרו תורתך, והוסיף שאותם המתחסדים שלא לקחת כסף הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק ללמוד דבדורנו יתמי דיתמי אי אפשר לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. מיסוד זה כתב הגר"מ (אגרות משה ח"ה יו"ד סימן לו עמוד רכא) שאין לבחורים ללמוד אומנות כדי להתפרנס בכבוד אלא ישארו בישיבה ללמוד תורה ולא ידאגו בעניני הפרנסה כלל אלא יבטחו בהקב"ה.

והוסיף עוד הגר"מ (דברות משה קידושין מ"ג ד') שבדורות הראשונים שעליהם דיבר הרמב"ם גם אם יעסוק במלאכה כדי חייו בחלק מהזמן, עדיין ילמד כראוי כפי כשרונותיו ולא עליך המלאכה לגמור. אבל בדורות האחרונים שנתמעטו הלבבות אם יצטרך לעסוק במלאכה אפילו רק לכדי חייו יהיה טרוד בפרנסתו וגם בזמן לימודו לא יוכל לטרוח בלימודו כראוי ולהבין כפי כשרונותיו, וע"ז אמרו עת לעשות לה' כדי שלא תשתכח התורה ולכן מותר לאברך כולל לקחת כסף.

מנהג ישראל תורה

הכולל הראשון בירושלים

עם עליית תלמידי הגר"א **בשנת תקע"ב** נתייחד 'כולל אברכים' בירושלים העתיקה בהשתדלותו של הגר"ר **ישעיה ברדקי זצ"ל** אשר בו קיבלו הלומדים מילגה קבועה לפרנסתם. **בשנת תרט"ו** קיבל הכולל את השם 'עץ חיים' בראשות הגר"ר **שמואל סלנט זצ"ל**. עם גמר שיפוץ חורבת ר' יהודה החסיד עבר הכולל ל'חורבה שול', כעבור שנים עבר הכולל למרכז החדש ברחוב יפו. בפרסום מטעם ישיבת עץ חיים **בשנת תר"ץ** (קובץ שערי ציון שנה י' קובץ נ) כתוב שמרכזו הראשון הוא חצר חורבת רבי יהודה החסיד בעיר העתיקה, מרכזו השני מול מחנה יהודה. (מדברי ר' ניסן טוקצינסקי בשם אביו ר' מיכל טוקצינסקי בלוח א"י).

את השם כולל: קרא הגר"ר **ישראל סלנטר זצ"ל** כאשר בשנת תרל"ח שיכנע את הגביר מברלין ר' עובדיה לחמן לתרום למען ייסוד הישיבה לאברכים שר' ישראל קראה בשם כולל פרושים, במקביל גם בארץ ישראל נוסדו מוסדות דומים בהם עסקו בכל מקצועות התורה.

הכוללים הראשונים בליטא

כולל ברודסקי בוולאז'ין - בספר בשבילי ראדין (עמוד 30) תיאר שעם התפתחות ישיבת וולאז'ין אם הישיבות בראשות ראש הישיבה הנצי"ב עלה הרעיון שגם הנשואים מבני הישיבה ימשיכו בכולל ויקבלו מלגה חודשית להסיר מעליהם עול הפרנסה וכך יוכלו לגדול להיות גדולי ישראל. בשנת תרמ"ו קיבל על עצמו הנדיב ר' **ישראל ברודסקי** חרשתן הסוכר מקיבוץ להחזיק את הכולל כאשר כל אברך קיבל סכום גדול במושגי אותה תקופה, הקיצבה השתווה למשכורת שקבל רב בקהילה גדולה, את ההסכם עם הנדיב ערך קרובו של הנצי"ב הגר"ר **מאיר נח הלוי לוינ זצ"ל** שנתמנה באותו זמן לרבה של מוסקבה (קובץ על יד שנה ה' עמוד ר"ל).

בעיתון 'המליץ' (יב תשרי תרמ"ז) פירסם משיגי הישיבה הגרש"ד **דינקין זצ"ל** על פתיחת הכולל: מטרת הכולל - להיות עשרה ת"ח מופלגים אשר ישבו לפני ד' בישיבת וולאז'ין להכין עצמם להוראה בישראל, בכולל ילמדו עשרה אברכים לא פחות משלוש שנים ולא יותר מחמש שנים, לאחמ"כ יפנו את מקומם לאברכים חדשים.

בכולל למדו גאונים מופלגים ביניהם: הגר"ר אליהו א. **מיליקובסקי זצ"ל** לימים אב"ד גרייבה ואח"כ בחרקוב מח"ס אהלי אהרן, הגר"ר **שמחה זיסל ריגר זצ"ל** לימים ראב"ד דבריסק, הגר"ר **ישראל יהונתן ירושלמסקי זצ"ל** חתנו של הרידב"ז ולימים רב בקהילות בפלך גרודנא ובמינסק חותנו של הרב יחזקאל אברמסקי, הגר"ר **משה לונדינסקי זצ"ל** (ר' משה קינישינער) חתנו של הנצי"ב, ועוד גדולי תורה מפורסמים.

תנאי הקבלה: כדי להתקבל לבראדסקי'ס כולל היה צריך לעבור בחינה קשה אצל ה'מינסקער גדול' זצ"ל על 800 דפי גמ' בע"פ עם כל השקלא וטריא של רש"י ותוס', וסיפר אברך מהכולל הגר"ר **יעקב קאנטרוביץ זצ"ל** שרגליו רעדו ביום הבחינה בפני 'הגדול' (מגד גבעות עולם חלק א' עמוד כו).

ההשגחה העליונה: הקדימה תרופה למכה שגם ביום המר ה' שבט תרנ"ב כאשר השלטונות סגרו את ישיבת וולאז'ין, גזירת הסגירה לא חלה על כולל ברודסקי באשר זה כולל פרטי ואינו מתקציב הישיבה (עץ חיים עמוד 354, הגדש"פ וולאז'ין עמוד 146), הכולל המשיך את הקיום של וולאז'ין ובכך הביא לבנינה המחודש של ישיבת וולאז'ין כאשר הגזירה התבטלה (וולאז'ין עד ירושלים עמוד 164).

הסבא מסלבודקא: המפעל הראשון של הסבא הגר"ר **נתן צבי פינקל זצ"ל** מקים עולה של תורה, היה ביסוס ה'כולל' הקובנאי מיסודו של הגר"ר יצחק אלחנן (עד שבחברון עמוד 129), כמסייע לו שימש הגר"ר **יצחק בלאזר זצ"ל** הידוע בשם ר' איצלה מפטרבורג (תבונה תרפ"ח) כאשר משנת תר"מ כיהן ר' איצלה כמנהלו של כולל קאוונא (כוכבי אור עמוד 17), כך גם הגדילו את הכולל בסלבודקא שתחילתו בשנת תרל"ד ונתחזק בשנת תרמ"ב, שזה היה הגרעין לישיבת סלבודקא (מוסדות תורה באירופה עמוד 134).

בזילנא נוסד כולל ע"י ר' **יודל אופטוב**, בגרונדא ע"י הגביר ר' **יוסף שרשבסקי**, בקלם ציוה נכבד המקום ר' **שלום זיו** את רכושו למטרה כזו, ברדין קבל **החפץ חיים** עשרים אלף רובל מהגביר הוורשאי הנדיב המפורסם ר' **יעקב ברוידא** לייסד את כולל קדשים (החפץ חיים חייו ופעלו ח"א עמוד קסו). ❖

זה לא חומרא אלא קולא: ומכיון שנחלשו הדורות ונשתנו העיתים ולא מצוי שיוכל לעסוק במלאכה ולהשיג מעלות התורה, חידש **החפץ חיים** (נדחי ישראל, שם עולם שער החזקת התורה פרק יא) ש'המחמיר' שלא ליהנות מהתורה הוא 'מיקל' במצות תלמוד תורה ואטו משום מידה טובה יתבטל מלימודו. וצריך לקחת כסף שיוכל ללמוד ברוגע, כי המוח קלוש וברוב המקרים לא יצליח לעבוד יחד עם לימוד התורה. ויסוד דבריו **בש"ך** שהביא את דברי המהרש"ל שכל מי שאין נוטל

הערות מבני החבורה

פך השמן הטהור

שאלה: האם מבחינה חינוכית טוב ללמד לתלמידים שעל כל מצוה 'מרויחים' כסף ממתק וטיול, או שעדיף להרגיל אותם ללמוד לשמה.

תשובה: בבחורים דעת הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני הל' ת"ת עמוד עא) שאין ראוי לתת להם כסף עבור הלימוד, והביא כן מהקה"י (אורחות רבינו ח"א עמוד קצג אות יט) שלא היה ניחא דעתיה מהבחורים שלוקחים פרסים או כסף על ידיעת כמה מאות דפים גמרא או על כתיבת חידו"ת כיון שמרגילים אותם מצעירותם להרויח כסף ולאהבת ממון. והוסיף שמתוך שלא לשמה בא לשמה לא נאמר כשמתכוון לשם תשלום וזה הפוך מלשמה. והסיק שאם נצרך לצרכי הבחורים מותר לתת להם. וכן הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א (שאלת רב ח"א אות פ"א עמוד יח) שאין נכון לבחורים לקבל כסף עבור מבחנים של גפ"ת. והוסיף הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה פרשת וירא) שהגאב"ד דפונביז' הגרי"ש כהנמן זצ"ל היה מבטיח פרסים לבחורים תמורת סכום דפים, אולם החזו"א הורה לבחורים לא לקחת את הפרסים, והיה בחור יחיד ששמע בקול החזו"א והוא הצליח יותר מכולם.

בילדים: כ' הגרנ"ק (שם) שמותר, על פי מה שכתב הגר"א באבן שלמה: וכן התינוקות לא יכבידו עליהם כי אם בנחת, וליתן להם פרוטות כי הלימוד אינו נקבע באדם כי אם בישוב ובנחת: והוסיף הגר"י זילברשטין שליט"א (ווי העמודים מס' 20 עמוד כב) שאם אין הילד חפץ ללמוד בלא זה יש להתיר עפ"י דברי הרמב"ם (בפירוש המשניות הקדמה לפרק חלק סנהדרין פ"י מ"א) שצריך לתת פרסים לילדים עבור הלימוד והמצוות, והביא שהגרא"ז מלצר זצ"ל היה מחלק את הפרסים לילדים ב'עץ חיים' בירושלים.

באברכים: הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א (שאלת רב פרק ב' אות א') שעדיף ללמוד יותר זמן ולקבל כסף, מאשר פחות זמן בלי לקבל כסף אף שאז יהא יותר לשמה, וכן ברור מכל גדולי הדורות שתקנו כוללים עבור האברכים לסלק מעליהם את עול הפרנסה, ואין חולק שלמעשה אברך יקח כסף כדי שיכול ללמוד. ❖

כסף ומבטל לימודו מחמת כן עון הוא בידו ובוז יבוז לו. ועי' בספר **בנין עולם** שהאריך פרק שלם על הנושא שבזמננו צריך לקחת כסף תמיכה ללימוד.

3. תמריץ

בזמננו יש היתר נוסף: בספר 'חישבתי דרכי' (להרב יעקב צבי בוצקובסקי עמוד פט) כתב שהכסף בזמננו הוא רק בגדר 'מחייב' להופיע בכולל בזמן כי אי אפשר לדרוש מבן אדם להגיע כל יום לאותו מקום אם אין לו מחייב חיצוני, ואינו 'תשלום' כי המילגה הזעומה שמקבלים בכולל הוא פחות משכר מינימום ואינו מעשיר את הלומדים ורק נותן להם כדי חיותם ולכן מותר לקבל כסף שאינו קרדום 'לחפור בה', וכעין מה שכתב הגר"א באבן שלמה (פח א) שצריך לפזר מעות לילדים שילמדו תורה, ורק ע"מ לקנטר לא ילמוד (א.ו). וכל הנדון בזמנים עברו שהכולל היה מקור החיות של הלומדים.

ונפק"מ בגדר זה (פ.ש.) שהוי רק תמריץ: 1. שמותר לקחת כסף ולא מיקרי קרדום לחפור בה. 2. שאין במילגת הכולל 'בל תלין' שאינו בגדר 'פעולת שכיר'. 3. אין יכול לתבוע את הראש כולל בב"ד אם אינו משלם לו. 4. אין חשש של שכר שבת אף כשאינו בהבלעה, וכע"ז אמר הגרמ"מ פוקס שליט"א בישיבה קטנה שנותנים סכום מסוים לבאים ללמוד בחשק ורציפות ביום השבת, שאין חשש של שכר שבת (מ.ל.). ❖

'עומק הפעם'

כתובות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823